

УДК 378.4

Ольга Рилова,
*аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
 Черкаський державний технологічний університет*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються такі інструменти вимірювання якості вищої освіти, як внутрішня система забезпечення якості вищої освіти, міжнародні рейтинги університетів та механізми фінансування закладів вищої освіти. В ній також міститься огляд показників, пов'язаних із освітою, що використовуються в цих інструментах. Основними інформаційними джерелами для дослідження проблеми визначення показників вимірювання якості вищої освіти виступили річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; результати кабінетного дослідження, проведеного з метою виявлення показників вищої освіти, які використовуються при укладанні найбільш відомих міжнародних рейтингів університетів; результати опитування, проведеного Європейською асоціацією університетів (EUA) з метою оновлення інформації щодо основних механізмів фінансування закладів вищої освіти та показників, котрі на них впливають.

Ключові слова: *якість вищої освіти, внутрішня система забезпечення якості вищої освіти, міжнародні рейтинги університетів, механізми фінансування, показники вимірювання якості вищої освіти.*

Вступ. Протягом останнього часу у сфері вищої освіти існує стійкий попит на дані щодо результатів провадження освітньої діяльності тим чи іншим закладом освіти. Для самих установ такий аналіз є надзвичайно важливим в контексті прийняття ефективних рішень та визначення стратегії подальшого розвитку. Для інших зацікавлених сторін – міністерств та відомств, студентів та їхніх батьків, роботодавців тощо – потрібна достовірна інформація щодо якості освітніх послуг, які надаються цими закладами, та її співвідношення з ціною.

Серед показників, які в першу чергу привертають до себе увагу, можна назвати різноманітні рейтинги закладів вищої освіти, механізми фінансування, способи управління, працевлаштування випускників, вимірювання та порівняння досягнутих результатів навчання тощо. У зв'язку з таким розмаїттям агентства із забезпечення якості вищої освіти по всьому світі стикаються з проблемою, яким з цих показників слід надавати більшої ваги.

Спроби виміряти якість вищої освіти за допомогою різноманітних показників не є новим явищем. У дослідженнях, проведених наприкінці ХХ століття [1, с. 64], йдеться про те, що в якості елементів контролю ефективності вищої освіти перевага віддається підсумковим оцінкам та іншим

кількісним показникам, які дозволяє легко виміряти результативність системи. Проте такий підхід має істотні недоліки. З одного боку, він спирається на недостатньо чітке розуміння того, що потрібно вимірювати. Оскільки різні зацікавлені сторони по-різному бачать цілі вищої освіти, а отже і те, що становить її якість. З іншого боку, за умови визначеності та узгодженості мети, показники вимірювання якості вищої освіти часто надто спрощуються та вириваються з контексту.

Серед закордонних та українських дослідників розробкою проблеми якості вищої освіти та її вимірювання займаються Е. Веєрт, А. Говер, Т. Луккола, В. Бахрушин, О. Горбань, І. Зварич, А. Василюк, А. Вітченко, В. Базелюк, Т. Мінаковат та ін. Таким чином, дане питання є актуальним і певною мірою вивчається, але багато аспектів є розробленими ще недостатньою мірою і потребують подальшого опрацювання.

Мета дослідження. Аналіз даних щодо використання та методологічної обґрунтованості показників, котрі сьогодні застосовуються для вимірювання якості вищої освіти. Зокрема в статті досліджуються такі інструменти, як внутрішня система забезпечення якості вищої освіти, рейтинги та механізми фінансування закладів вищої освіти.

Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти та механізми фінансування розглядаються частина системи управління, що безпосередньо впливає на функціонування установи, а роль рейтингів досліджується в контексті їхнього впливу на репутацію закладу.

Перелік представлених у статті інструментів не є вичерпним, але він може стати основою для подальших дискусій. Крім того, у змісті статті не розглядаються показники, що використовуються власне закладами вищої освіти, оскільки це є інший рівень аналізу.

Викладення основного матеріалу. Наприкінці лютого 2019 року в Україні нарешті розпочало свою роботу Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке покликане реалізовувати державну політику, протистояти сучасним викликам та стати каталізатором позитивних змін у сфері вищої освіти і формування її якості.

Основними напрямками роботи Національного агентства є сприяння функціонуванню внутрішніх систем забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти шляхом реалізації консультативно-інформаційної діяльності та порівняльного аналізу локальних систем, а також погодження стандартів та розробка критеріїв забезпечення якості вищої освіти на основі передових світових і національних практик. Водночас слід наголосити, що НАЗЯВО не займається розробкою, переглядом та оновленням освітніх стандартів. Це прерогатива Міністерства освіти і науки України.

У листопаді 2019 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти було проведено опитування на тему: «Системи внутрішнього забезпечення якості у вітчизняних закладах вищої освіти», в якому взяли участь 183 установи.

70 % закладів вищої освіти зазначили в опитувальнику, що робота із запровадження системи внутрішнього забезпечення якості освіти розпочалася в них у 2014 році чи пізніше. Ці дані свідчать про традиційну для української вищої школи практику, коли новації є лише наслідком вимог законодавства, оскільки процеси створення та впровадження систем внутрішнього забезпечення якості вищої освіти почали реалізовуватися в нашій державі з 2014 року після ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту».

В той же час декілька закладів вказали, що розгортання системи внутрішнього забезпечення якості освіти у них розпочалося від моменту заснування. З цього можна зробити висновок про усвідомлення адміністрацією закладів вищої освіти того факту, що процес забезпечення якості освіти є обов'язковим компонентом функціонування освітньої установи, а не управлінською «забаганкою».

За результатами опитування у всіх закладах вищої освіти України наявні внутрішні документи, які регламентують процеси управління якістю. 68 % установ зазначили, що мають повноцінні системи внутрішнього забезпечення якості освіти, а решта 32 % задекларували наявність окремих її компонентів і жоден заклад не зізнався у відсутності хоч якихось інструментів забезпечення якості освіти. Проте, як засвідчує аналіз відповідей на інші питання, реально про існування системи внутрішнього забезпечення якості освіти можна говорити відносно значно меншої кількості закладів [7, с. 61–75].

Як показали результати опитування, з метою вимірювання якості вищої освіти найчастіше використовуються показники, які стосуються здобувачів та викладацького складу. Зокрема це – кількість студентів та персоналу, їхнє співвідношення, кількість поданих заяв від абітурієнтів, кількість зарахованих на навчання та відрахованих студентів, працевлаштування випускників, академічна мобільність персоналу та студентів, наукова активність викладачів (кількість наукових публікацій, участь у наукових конференціях тощо), обсяг та якість розробленого ними навчально-методичного забезпечення дисциплін (підручників / посібників, практикумів, тестів тощо), позааудиторна активність (проведення та участь у олімпіадах, конкурсах, керівництво та участь у роботі наукових гуртків тощо). Також часто згадують рівень задоволення студентів навчанням, хоча не завжди зрозуміло, як це вимірюється та перетворюється на показник. Крім того важливими показниками забезпечення якості вищої освіти вважається фінансування та відповідність навчальної і сервісної інфраструктури закладів сучасним вимогам. Проте варто зазначити, що далеко не всі ці критерії є визначальними у якості освіти.

Ще одним явищем, яке має істотний вплив на становище закладів вищої освіти у XXI столітті, є міжнародні рейтинги університетів. Як виявилось, положення, яке займають деякі установи, не відповідає очікуванням, тож Еллен Хейзелькорн та інші дослідники назвали цю ситуацію «тривожним сигналом» [8, с. 50]. З часом популярність рейтингів привела заклади вищої освіти до підвищення підзвітності, прозорості та якості їхньої діяльності.

У межах даного дослідження було проаналізовано низку рейтингів, які зокрема спираються на показники, що є важливими для визначення якості освітньої діяльності того чи іншого закладу. Перелік рейтингів та основних показників, на які вони спираються, представлений у таблиці 1. Аналіз проводився виключно на основі загальнодоступної інформації з веб-сайтів укладачів рейтингу [9–15].

Таблиця 1 – Показники якості освіти, що використовуються в міжнародних рейтингах університетів

Показник	U-Multirank	ARWU	QS World University Rankings	THE World University Rankings	THE Europe Teaching Rankings	CWUR	Round University Ranking
Опитування студентів	+				+		
Репутація закладу				+	+		+
Опитування роботодавців			+				
Працевлаштування випускників	+	+				+	
Успішність студентів	+				+		
Кількість студентів та персоналу	+		+	+	+		+
Рівень інтернаціоналізації	+		+	+	+		+
Наявність міжнародних елементів в освітніх програмах	+						
Гендерний баланс викладачів та студентів	+				+		
Контакти зі стейкхолдерами	+						
Інше	+					+	

Як видно з таблиці, кількість показників, що пов'язані з якістю вищої освіти, є обмеженою. Відсутність достатньої кількості чітко визначених та надійних показників якості вищої освіти може частково пояснити, чому більшість рейтингів, в першу чергу, орієнтуються на ефективності досліджень, навіть якщо вони явно не позиціонують себе як дослідницькі рейтинги.

Як і у випадку з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти України, серед найпоширеніших є показники, що стосуються кількості студентів та персоналу і працевлаштування випускників. Також важливе місце має статистика, що стосується інтернаціоналізації освітнього процесу і охоплює різноманітні аспекти, такі як викладання іноземними мовами, залучення міжнародного персоналу та / або студентів, міжнародна академічна мобільність викладачів та студентів.

Аналіз показує, що у всіх рейтингах використовується принаймні один показник, що так чи інакше пов'язаний із якістю освіти. А найбільшу кількість показників використовують U-Multirank та THE Europe Teaching Rankings.

Крім того, аналіз свідчить, що більшість міжнародних рейтингів віддають перевагу результатам досліджень як показнику загальної якості. Незважаючи на це, деякі укладачі рейтингів стверджують, що звертаються до потенційних студентів як до своєї цільової аудиторії, хоча можна поставити під сумнів, наскільки потенційні студенти спиратимуться у своєму виборі закладу вищої освіти на результати їхніх досліджень або репутацію. Логічно виникає питання, чи знають вони взагалі, що ці рейтинги переважно відображають саме результати досліджень?

Механізми фінансування закладів вищої освіти використовуються для розподілу державних коштів, але вони також є інструментом управління, який прагне впливати на діяльність інституцій у напрямку визначених цілей державної освітньої політики. Механізми, що використовуються державними органами влади для розподілу фінансування між закладами вищої освіти, в різних країнах відрізняються. Але різні підходи часто поєднуються. Методи, що використовуються для визначення обсягу основного фінансування на певний період, змінюються в бік тих формул, які є найбільш поширеними, та укладання договорів про навчання у закладах вищої освіти із зазначенням особливостей фінансування.

У 2019 році, в рамках роботи з питань фінансової стійкості університетів та вивчення моделей фінансування, Європейською асоціацією університетів (The European University Association) було проведено опитування щодо механізмів фінансування, які використовуються в національних системах вищої освіти. В результаті було отримано інформацію від 27 систем вищої освіти Європи, перелік яких подано у таблиці 2.

Таблиця 2 – Системи вищої освіти, які були охоплені у дослідженні механізмів фінансування

Австрія	Іспанія	Сербія
Бельгія – Федерація Валлонія-Брюссель	Італія	Словаччина
Бельгія – Фландрія	Литва	Угорщина
Великобританія – Англія	Люксембург	Фінляндія
Великобританія – Шотландія	Нідерланди	Франція
Данія	Німеччина	Хорватія
Естонія	Норвегія	Чеська Республіка
Ірландія	Польща	Швейцарія
Ісландія	Румунія	Швеція

Під час опитування респонденти мали вказати не лише те, які показники використовувались у їхніх формулах фінансування, але й їхню відносну важливість.

Щодо ефективності державного механізму фінансування, то 11 систем зазначили, що він є основною моделлю фінансування як досліджень, так

і викладання, тоді як п'ять назвали його моделлю фінансування лише викладання. Важливо мати на увазі, що моделі фінансування можуть включати декілька механізмів, що залежать від різних показників. Найпоширеніші з них представлені у таблиці 3.

Таблиця 3 – Показники, що використовуються у механізмах фінансування вищої освіти на національному рівні

Показник	Кількість систем вищої освіти, які використовують цей показник
Кількість зарахованих студентів на рівень бакалавра	22
Кількість зарахованих студентів на рівень магістра	22
Сума отриманого зовнішнього фінансування	17
Кількість зарахованих докторантів	17
Кількість отриманих ступенів бакалавра	17
Кількість отриманих ступенів магістра	16
Сума отриманого міжнародного фінансування	15
Кількість отриманих ECTS	14
Кількість отриманих наукових ступенів (докторський рівень)	13
Частка/кількість іноземних студентів	13
Кількість персоналу	12
Показники, пов'язані з різноманітністю (стать/соціально-економічний рівень/студенти з особливими потребами)	10
Рівень працевлаштування випускників	10
Частка/кількість міжнародного персоналу	8
Кількість підготованих докторських дисертацій	6
Громадська діяльність	4
Співвідношення студентів і співробітників	2
Результати міжнародного рейтингу	2
Результати національного рейтингу	2

Хоча в системах фінансування зазвичай використовуються показники, що охоплюють цілий ряд інституційних видів діяльності, цей аналіз розглядає як ті, що пов'язані з освітою, так і інші, які можуть вплинути на надання освітніх послуг. Як видно з переліку, це, як правило, цифри та статистичні дані, що дають загальне уявлення про заклад вищої освіти (наприклад, кількість персоналу та студентів, різноманітність студентів, частка міжнародних учасників освітнього процесу).

Безумовно, показниками, які використовуються, найчастіше є кількість зарахованих студентів: по 22 на рівень бакалавра та магістра і 17 – на рівень доктора. Це свідчить про те, що у багатьох системах вищої освіти фінансування викладацької діяльності залежить від кількості студентів, яких потрібно навчати. Показник результативності, тобто кількість здобутих ступенів, також відіграє важливу роль, оскільки майже дві третини систем його враховують.

Крім того, майже дві третини систем зважають на обсяг отриманого зовнішнього фінансування, хоча кожна з них застосовує своє визначення та інтерпретацію цього показника.

Як видно з таблиці, у більшості систем вищої освіти фінансова підтримка установ залежить від декількох компонентів, оскільки вони суттєво відрізняються за своїм обсягом, цілями та мірою залучення до державних механізмів фінансування.

Висновки. Дану статтю, не зважаючи на її обмежений обсяг, можна розглядати як конструктивний внесок у дискусію щодо показників, які використовуються для вимірювання якості вищої освіти за допомогою внутрішньої системи забезпечення якості, рейтингів та механізмів фінансування. Дослідження також відкриває перспективи для подальших дебатів щодо методологічної обґрунтованості саме цих показників.

Основні висновки, яких дійшли на основі аналізу показників, представлених у цій статті, можна узагальнити наступним чином:

- кількість достовірної інформації про результати навчання в тому чи іншому закладі вищої освіти зростає, проте показники, що використовуються як для складання рейтингів, так і для визначення механізмів фінансування, є відносно стабільними;

- різні інструменти для різних цілей можуть спиратися на однакові показники. Однак показники часто базуються на різних визначеннях, які в підсумку можуть вплинути на саму їх природу;

- на сьогоднішній день не існує узагальненої системи узгоджених показників для вимірювання якості вищої освіти у всіх системах. Існують деякі міжнародні масиви даних, але вони, як правило, призначені виключно для інформаційних цілей і не застосовуються для подальшого аналізу та інтерпретації;

- показники якості вищої освіти можуть сприяти збільшенню прозорості та довіри до певної системи;

- той чи інший показник може відображати один із аспектів діяльності певної установи, але його не слід узагальнювати, щоб відобразити результати діяльності установи стосовно інших аспектів або всієї установи в цілому. Тому надзвичайно важливо чітко визначити, що кожен показник може і повинен виміряти, а потім перевірити, чи відповідає він своєму призначенню;

- єдиного визначення якості вищої освіти не існує, і її, швидше за все, слід розглядати в контексті національних систем. Однак це не заперечує того факту, що існує законна потреба у прозорій та порівняній інформації про результативність та якість наданих освітніх послуг закладами вищої освіти, оскільки це актуально як для них самих, так і для зацікавлених сторін та громадськості.

Сфера вищої освіти повинна задовольнити попит на інформацію щодо діяльності того чи іншого закладу, щоб бути прозорою, підзвітною та сприяти прийняттю ефективних рішень на основі фактичних даних. Також потрібна достовірна інформація для раціональної оцінки стану та потреб розвитку

системи вищої освіти в цілому чи окремого закладу. Хоча показники якості вищої освіти часто піддаються критиці, вони все одно є кращими, ніж відсутність рішення взагалі.

Періодичний огляд показників якості вищої освіти та їх коригування необхідні для забезпечення відповідності цих показників тим цілям, для яких вони призначенні з самого початку. До дискусій щодо того, які показники можуть бути адекватно використані для відображення якості вищої освіти в кожному конкретному контексті, повинні залучатися всі зацікавлені сторони, вони мають бути всеохоплюючими.

Залишаються відкритими питання щодо впливу різних показників на заклади вищої освіти та їх діяльність, а також щодо корисності даних показників для цих закладів. Іншим важливим питанням є те, які показники установи використовують для зовнішнього моніторингу якості освіти, оскільки вони, ймовірно, суттєво відрізнятимуться від тих, що розглядалися у даній статті. Методологія, обрана для цього дослідження, не дозволяла розглядати ці питання, але вони, безумовно, заслуговують на подальше дослідження.

Список використаних джерел

1. De Weert E. A macro-analysis of quality assessment in higher education. *High Education*. 1990. No. 19, P. 57–72.
2. Gover A., Loukkola T. *Enhancing quality: From policy to practice*. Brussels: EUA, 2018. 55 p.
3. Бахрушин В. Є., Горбань О. М. Якість вищої освіти та сучасні підходи до її вимірювання. *Освіта і управління*. 2012. Т. 14. Вип. 4. С. 7–11.
4. Зварич І. М. Вимірювання якості освіти у вищих навчальних закладах США. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2016. Вип. 1. С. 17–21.
5. Якість вищої освіти: теорія і практика / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та ін. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.
6. Мінакова Т. П. Підходи до оцінювання якості вищої освіти. *Економічний часопис XXI*. 2012. № 7–8. С. 50–52.
7. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. С. Квіта. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.
8. Hazelkorn E., Loukkola T., Zhang T. *Rankings in institutional strategies and processes: Impact or illusion?* Brussels: EUA, 2014. 57 p.
9. U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/university-rankings/top-performing-universities/2019/>
10. Academic Ranking of World Universities. URL: <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2019>
11. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>

12. THE Times Higher Education World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
13. THE Europe Teaching Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/europe-teaching/2019#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
14. CWUR – World University Rankings 2019–2020. URL: <https://cwur.org/2019-2020.php>
15. Round University Ranking. URL: <https://roundranking.com/ranking/world-university-rankings.html>
16. Loukkola T., Peterbauer H., Gover A. Exploring higher education indicators. Brussels: EUA, 2020. 32 p.

References

1. De Weert E. A macro-analysis of quality assessment in higher education. *High Education*. 1990. No. 19, P. 57–72.
2. Gover A., Loukkola T. Enhancing quality: From policy to practice. Brussels: EUA, 2018. 55 p.
3. Bakhrushyn V. Ye., Horban O. M. Yakist vyshchoi osvity ta suchasni pidkhody do yii vymiriuvannia. *Osvita i upravlinnia*. 2012. T. 14. Vyp. 4. S. 7–11.
4. Zvarych I. M. Vymiriuvannia yakosti osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh SShA. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohika*. 2016. Vyp. 1. S. 17–21.
5. Yakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka / za nauk. red. A. Vasyliuk, M. Dei; kol. avtoriv: A. Vasyliuk, M. Dei, V. Bazeliuk ta in. Kyiv; Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M., 2019. 176 s.
6. Minakova T. P. Pidkhody do otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity. *Ekonomichnyi chasopys XXI*. 2012. № 7–8. S. 50–52.
7. Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity za 2019 rik / za zah. red. S. Kvita. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity, 2020. 244 s.
8. Hazelkorn E., Loukkola T., Zhang T. Rankings in institutional strategies and processes: Impact or illusion? Brussels: EUA, 2014. 57 p.
9. U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/university-rankings/top-performing-universities/2019/>
10. Academic Ranking of World Universities. URL: <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2019>
11. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>
12. THE Times Higher Education World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
13. THE Europe Teaching Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/europe-teaching/2019#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined

14. CWUR – World University Rankings 2019–2020. URL: <https://cwur.org/2019-2020.php>
15. Round University Ranking. URL: <https://roundranking.com/ranking/world-university-rankings.html>
16. Loukkola T., Peterbauer H., Gover A. Exploring higher education indicators. Brussels: EUA, 2020. 32 p.

Olha Rylova,

*Graduate Student at the Department of Philosophical and Political Sciences,
Cherkasy State Technological University*

THE PROBLEM OF DETERMINING INDICATORS OF MEASURING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

The article presented by the author provides information on the internal system of quality assurance, international university rankings and funding mechanisms of higher education institutions. It also provides an overview of the indicators linked to education used in these tools. The purpose of the article is a data-driven analysis of higher education about the use and methodological validity of indicators currently applied to measure the quality, performance or effectiveness of higher education. The internal systems of quality assurance and funding mechanisms are considered as a part of system steering with a direct effect on the functioning of the institutions, the role of rankings is discovered in the context of their impact on institutional reputation. The article is based on such sources of information as: Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education for 2019; the results of the desk research to identify indicators of quality higher education used by the most popular international rankings of universities; the results of a survey conducted by the European University Association (EUA) to update the information on the main funding allocation mechanisms and indicators that influence them. The list of tools covered in this article is not meant to be exhaustive. But while acknowledging its limited scope, the author seeks to provide a constructive input to the debate on indicators used to measure quality in higher education by the internal systems, international rankings and funding allocation mechanisms. Moreover, the article does not cover indicators by external system of quality assurance of higher education institutions since this would require a differently designed analysis.

Keywords: *quality of higher education, internal system of quality assurance of higher education, international rankings of universities, funding allocation mechanisms, indicators of measuring the quality of higher education.*